

VALLÁSSOSSÁG ÉS ANNAK MEGÍTÉLÉSE

IRODALMI ÁTTEKINTÉS ÉS PRIMER KUTATÁS

SZÁZADVÉG

SZÁZADVÉG POLITIKAI ISKOLA ALAPÍTVÁNY
2017. DECEMBER 21.

Tartalomjegyzék

1. Célok	3
2. Vezetői összefoglaló	4
2.1. Primer adatfelvételünk legfontosabb megállapításai	4
3. A primer kutatás módszertana	8
4. A magyarországi vallásosság alakulása – irodalmi áttekintés	9
4.1. Bevezetés	9
4.2. Vallás	9
4.3. Vallásosság	10
5. Országos elemzés	11
5.1. A szubjektív vallásosság megítélése	11
5.2. Egyházi kötődés	12
5.3. Vallási rituálék gyakorlása	14
5.4. Vallási ismeretek felhalmozása	15
5.5. Vallási élmények megléte	16
5.6. Hit vallási tételekben	16
5.7. A vallás által előírt értékekhez és normákhoz igazodás	17
5.8. Egyházak megítélése	18
5.9. A vallásosság típusai a glocki dimenziók tükrében	18
5.9.1. A vallásosság trendjeinek alakulása	18
5.9.2. A vallásosság típusai	19
5.9.3. A vallásosság típusai és a vallásosság szubjektív megítélése	22
5.9.4. A vallásosság típusai és más vallási dimenziók	22
Felhasznált irodalom	25

1. Célok

Kutatásunk célja a jelenkor vallásosságának, vallási kihívásainak és a hazai vallási sokszínűségnek a mélyebb megértése egy olyan nagymintás adatfelvétel segítségével, amelynek középpontjában az intézményes vallásosság mellett a változó és individualizálódó vallásosság is helyet kap, így a korábbi hazai, illetve hazánkat is érintő nemzetközi adatfelvételeknél cizelláltabban mutatja be a helyzetet. Vagyis az eddigieknél részletesebb képet adunk a magyar társadalom vallásosságáról, vallási hovatartozásáról. Bemutatjuk a társadalom vallásosságát annak több dimenziója mentén, kitérve a kvázi vallási jelenségekre is, valamint arra, miként élik meg az emberek a vallásosságukat, transzcendens iránti igényüket/érdeklődésüket, miként viszonyulnak a különböző vallásokhoz, vallásosságokhoz, illetve milyen generációs trendek mutatkoznak a vallásosság típusaira vonatkozóan.

2. Vezetői összefoglaló

2.1. Primer adatfelvételünk legfontosabb megállapításai

- + A magyarországi felnőttek vallásossága lényegében nem változott szignifikánsan az elmúlt néhány év során. A kérdezettek bő hetede egyháza tanítása mentén igyekszik megélni vallásosságát, és a felnőttek valamivel több mint fele vallásos ugyan, de transzcendencia iránti igényeit inkább a „maga módján” éli meg. Nem vallásosnak a hazai felnőtt lakosság 27,1 százaléka tekinthető.
- + Amennyiben egy 10-es skálán vizsgáljuk a magyar felnőttek szubjektív vallásosságát, megfigyelhető egy erős „középre” húzás, ami egy biztonságosnak érzett „se ide, se oda nem állok” hozzáállást mutat a társadalom ötödénél. Fontos azonban, hogy 21,5 százalék az 1-es, „egyáltalán nem vallásos” kategóriát választotta, míg 8,2 százalék a 10-est.
- + Bár a kérdezettek bő ötöde egyáltalán nem tekinti magát sem vallásosnak, sem hívőnek, kategorikusan mindössze 3,3 százalékuk válaszolta a kérdésünkre azt, hogy „nem hisz Istenben”. A középre húzás e 10-es skálájú kérdés esetében is megfigyelhető volt.
- + Az egyházzól alkotott 32 459 szabadszavas vélemény 82,6 százaléka semleges leírásként határozható meg. A pozitív és nagyon pozitív reakciók a válaszok 9,6 százalékát tették ki. A negatív és nagyon negatív reakciók aránya ennél kisebb volt, 7,9 százalék. A válaszokból tartalmuk szerint 353 címkével ruháztuk föl az egyes eseteket. Az első helyen a „közösség” címke végzett a legmagasabb, 4 768 darabos említésszámmal. De több mint ezer válasz tartozik az egyház, a templom és az Isten címkéhez is.
- + A 2001-es népszámlálásnak megfelelően vizsgálva a felnőtt társadalom felekezeti hovatartozását, olybá tűnik, hogy 2001 óta mérsékelten nőtt azok aránya, akiket valamely egyházba beavattak, megkereszteltek.
- + Csökkent viszont a vallásos népesség aránya a 2011-es népszámlálás óta, amennyiben a vallásos érzületet vesszük alapul, azaz azt kérdezzük, hogy a válaszadók melyik felekezethez tartozónak érzik magukat.

- + A kérdezettek bő hatoda rendszeresen, másik hatoda alkalmanként adakozik valamely egyháznak, néhányan pedig egyszer tették ezt meg az elmúlt évben.
- + Rendszeresen végez egyházi önkéntes munkát a kérdezettek 6,7 százaléka, valamivel nagyobb arányuk rendszertelenül, páran pedig egy ilyen alkalomra emlékeztek.
- + A hazai felnőtt lakosság bő tizede jár hetente templomba, vallási szertartásra. Legalább havonta a kérdezettek ötöde.
- + A társadalom bő harmada naponta vagy hetente többször imádkozik, medítál, de legalább havi szinten 55,7 százaléka.
- + A kérdezettek túlnyomó többsége, 71,3 százaléka élete során, korábban járt már hittanra, jelenleg azonban csak 2,3 százalékuk.
- + A teljes felnőtt társadalom éppen harmada olvassa „saját egyháza” műveit, szűk ötödük más egyházakét is.
- + Más forrásból a kérdezettek szűk harmada tájékozódik teológiai témákban, szűk ötödük ezoterikus témákban.
- + A kérdezettek bő nyolcada jár most is valamilyen egyházi közösségbe, mozgalomba vagy társaságba, ötödük pedig korábban járt.
- + A kérdezettek 43,4 százalékanak volt már olyan vallási élménye, amely révén közelebb került a saját vallásához vagy Istenhez.
- + 56 százalék érzi úgy, hogy a vallás vigaszt képes nyújtani a gondok, bajok idején.
- + 40,2 százalék számára létezik egy olyan vallás, amelynek tanításával azonosulni tud.
- + 13,9 százalék több vallás tanításával is tud azonosulni, 41,7 százalékuk számára azonban nem létezik ilyen vallás.
- + Leginkább a katolikus tanítással tudnak azonosulni a kérdezettek, ám kiemelkedő, hogy akik szerint több vallás tanítása is elfogadható, azok kiugróan magas aránya elfogadja a református, illetve evangélikus tanokat is. A kultúránkhoz képest eltérő vallások közül a buddhizmus tekinthető még favoritnak.

- + A hazai felnőtt lakosság bő kétharmada hisz Istenben. Még éppen több mint felük hiszi Jézus feltámadását és a Szentháromság létezését is. A túlvilági életben már csak 45, a csodákban 42,4, a reinkarnációban 39,1, a horoszkópban 24,6, a jóslásban 16,1, a mágiában 11,4 százalék hisz inkább vagy határozottan.
- + A teljes minta 48,6 százaléka törekszik valamilyen mértékben arra, hogy egy adott vallás tanításait kövesse.
- + A kérdezettek a felsorolt négy intézmény, a sajtó, egyházak, országgyűlés, civil szervezetek közül leginkább az egyházakban bíznak: 47,6 százalékuk.
- + A kérdezettek közel háromnegyede elfogadja, amikor az egyház a szegénységről mondja el a véleményét. Viszonylag elfogadott az is, hogy a terrorizmusról alkosson véleményt, ám csak bő harmaduk fogadja el, amikor a közbeszédről (a média stílusáról, tartalmáról), vagy épp az abortusz kérdésében mondanak véleményt az egyházak. A legnagyobb arányban a politikai vélemény kinyilvánítását tartják helytelennek a kérdezettek.
- + 2014 és 2017 között 8 százalékponttal nőtt a legalább havi szinten templomba járók aránya.
- + Az istenhit a rendszerváltás óta folyamatosan növekszik. A 90-es évek elején Magyarországon a megkérdezettek 65 százaléka válaszolta azt, hogy hisz Istenben, a 2017-es kutatásunk szerint pedig már 73 százalék.
- + Megállapítható, hogy a népességben legnagyobb arányban a vegyes hitvilágú (keresztény és ezoterikus tételekben is hívő) válaszadók vannak. Ezzel lényegében megegyezik azok száma, akik minden vizsgált keresztény tételben hisznek. A megkérdezetteknek csupán 22 százaléka nem hisz egyetlen elemzett hittételben sem.
- + A vallásosságot a hit, a templomba járás és az imádkozás gyakorisága alapján tipizáltuk, és tizenkét kategóriát kaptunk:
- + A legnagyobb, a népesség közel egynegyedét magában foglaló kategóriába azok tartoznak, akiknek hitvilága individualizált, és legalább havi rendszerességgel imádkoznak is. Ezt követik azok, akik a vallásgyakorlás egyik dimenziója szerint sem tekinthetők vallásosnak, azonban hisznek az

ezoterikus tanokban vagy némely keresztény tételben vagy a kettő keverékében. A harmadik legnagyobb kategóriát 18 százalékos népességen belüli aránnyal azok alkotják, akik a vizsgált dimenziók egyike szerint sem tekinthetők vallásosnak. Azok pedig, akik a vallás minden dimenziója szerint vallásosak – mindhárom keresztény tételben és csak azokban hisznek, havi rendszerességgel templomba járnak és imádkoznak –, a magyar társadalom 12 százalékát teszik ki.

- + A vallásosság típusainak tükrében megállapítható, hogy legnagyobb arányban (83 százalék) a keresztény vallásosság minden dimenziójának megfelelő személyek olvassák a saját vallásuk szent könyveit, legkisebb mértékben (17 százalék) pedig azok, akik a hit egyik vizsgált dimenziója szerint sem tekinthetők vallásosnak.
- + Viszont azok, akik a vallás minden vizsgált dimenziója szerint vallástalanok, szignifikánsan nagyobb arányban olvasnak teológiai típusú írásokat, mint „szent könyveket”.
- + A teológiai szövegek olvasását közel azonos eséllyel növeli a magasabb iskolai végzettség, mint a vallásosság.
- + Elsősorban azok értelmezik transzcendens tapasztalataikat vallási élményként, akik mind hitvilágukat, mind pedig rituális cselekvéseiket tekintve vallásosak.

3. A primer kutatás módszertana

Kutatásunkat kvantitatív, telefonos adatfelvételi módszerrel végeztük 2017. szeptember és november között. Hogy a kérdőív legfontosabb eredményei adott esetben megyei szinten is értelmezhetőek legyenek, jelentős elemszámvonzattal jártak, hiszen a mintaméret tervezésekor a legkisebb megye elvét követtük. Az elv értelmében a legkisebb lakosságszámú megyében is biztosítani szeretnénk volna az ezerfős almintát, hogy adott esetben járásszinten is elemezhetőek legyenek az adatok. Ez a mintaméret garantálja továbbá az egyes, kisebb arányban előforduló demográfiai-, attitűd- vagy életstílusbeli szempontok szerinti társadalmi rétegek megfelelő mélységű és minőségű vizsgálatát, valamint ezen rétegek szintjén is a többváltozós elemzési technikák alkalmazását. Ezután a többi megyében lélekszámarányosan növelt elemszámot állapítottunk meg, hogy az eredmények elsősorban országos szinten is elemezhetőek legyenek. Magyarország legkisebb népességű megyéje Nógrád megye. Az adattisztítást követően így 53 061 fős minta alakult ki.

Az adatfelvételnél egyszerű véletlen mintavételi eljárást alkalmaztunk, a végleges adatbázist később régió, megye, korcsoport, iskolai végzettség és a megkérdezett neme alapján kialakított cellasúly alapján súlyoztuk. A részletes megoszlást a 2011-es Népszámlálási adattáblák alapján határoztuk meg.

4. A magyarországi vallásosság alakulása – irodalmi áttekintés

4.1. Bevezetés

A jelenkor vallásossága, vallási kihívásai és a vallási sokszínűség mélyebb megértése céljából szükség volt egy olyan nagymintás kutatásra, amelynek középpontjában az intézményes vallásosság mellett a változó és individualizálódó vallásosság áll, és a korábbi hazai, illetve hazánkat is érintő nemzetközi adatfelvételeknél cizelláltabban mutatja be a helyzetet egy, a vallásosságot minden lényegi aspektusból kvantifikáló modell létrehozásával.

4.2. Vallás

A vallásszociológiában bevett gyakorlat a vallási jelenségek „transzcendens/immanens értékduálon” keresztül történő definiálása (Luhmann 1999:185). Ehhez igazodva Durkheim klasszikussá vált megfogalmazása szerint a vallás „[...] szent, vagyis elkülönített és tiltott dolgokra vonatkozó hiedelmek és gyakorlatok összefüggő rendszere, amely a híveket az egyháznak nevezett morális közösségbe egyesíti” (Durkheim 2002:24). Durkheim számára központi a vallás közösségi jellege, amely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a tagok fenntarthassák a közös értékek és ideák – kollektív reprezentációk – összefüggő rendszerét, amely a vallásiként definiált társadalmi jelenségeket megőrzi és konstituálja. Max Weber – Durkheimmel szemben – nem ad konkrét vallásdefiníciót, hiszen fejtegetéseinek középpontjában nem a vallás „lényegének” meghatározása áll, hanem egy meghatározott fajtájú közösségi cselekvés feltételei és hatásai. A weberi vallásszociológia központi terminusa a karizma fogalma, amelyen egy ember (vagy tárgy) nem mindennapi tulajdonságát értjük, a transzcendens-immanens, szent-profán dichotomizáláshoz hasonlóan a mindennapi és nem mindennapi jelenségek kategorikus elkülönítését teszi lehetővé. A weberi vallásmegközelítés másik sarkalatos pontja szerint a vallás az ember pszichológiai természetének alapvető igényét elégíti ki azzal, hogy a világot értelemmel teli, rendezett kozmoszként láttatja, és az olyan „irracionális” tapasztalatokat, mint a szenvedés vagy a halál, „az isteni gyűlölet vagy titkos bűnök tüneteként kezeli” (Weber 2007:56).

A transzcendens és immanens elkülönítése legtisztább formában Thomas Luckmann-nál jelenik meg, aki antropológiai állandóként kezeli az egyén vallásosságát, mondván: a vallásosság eleve elválaszthatatlan emberi természetünktől. Luckmann szerint az ember alapvető jellemzője, hogy biológiai adottságait meghaladva, a hétköznapi valóságot transzcendetálva értelemmel teli struktúrákat konstruál meg. Mivel pedig természetéből adódóan végső soron mindenki fogékony a transzcendenciára, mindenki vallásos, és minden cselekedet, ami által az én képes átlépni a saját valóságának határait, vallási jelenség. (Luckmann 1996).

4.3. Vallásosság

Kutatásunk során a vallás dimenzióinak meghatározásakor és mérésekor Glock és Strak ötdimenziós elképzelése a legfontosabb hivatkozási pontunk.

Glock és Stark a világvallásokat tanulmányozva öt olyan alapvető kategóriát emelt ki, amelyek a vallások többségében megtalálhatóak. Bár a vallások doxatikus gyakorlatának differenciáltsága miatt előfordul, hogy bizonyos vallásnál nem található meg mind az öt dimenzió, vagy van olyan vallás, ahol az egyik jobban elnyomja a másikat, az ilyen kivételektől eltekintve megközelítésük mégis adaptívan felhasználható a vallásosság méréséhez. Az említett öt dimenzió a következő:

1. hit
2. vallásgyakorlat
3. vallási élmény megléte
4. vallási ismeretek felhalmozása
5. mindennapi vallásosság (Glock–Stark 1965:19–38)

Jelen kutatás – ismereteink szerint országosan reprezentatív mintán Közép-Európában először – kísérletet tesz arra, hogy reprodukálja a Glock–Stark-i vallásdimenziókat.

5. Országos elemzés

A következő fejezetekben primer adatfelvételünk alapján mutatjuk be a teljes magyar felnőtt korú népesség vallásosságát.

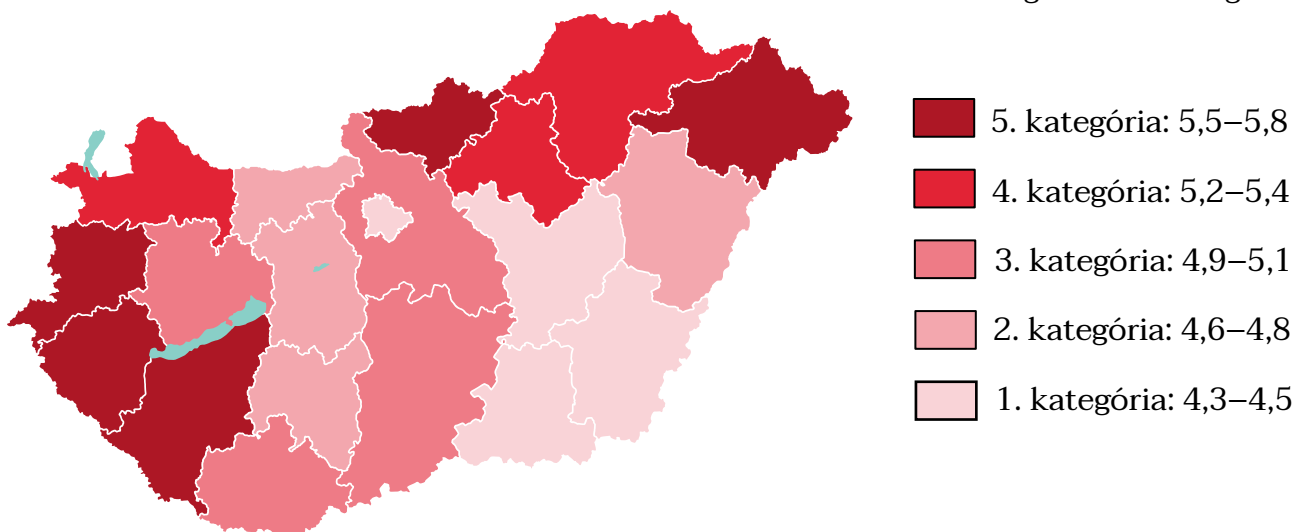
5.1. A szubjektív vallásosság megítélése

A Századvég évek óta felteszi azt az önbevalláson alapuló kérdést közvélemény-kutatásai során, amelyben azt kérjük a válaszadóktól, ítélik meg, mennyire tartják magukat vallásosnak. A legfrissebb eredményeket a 2014-es év eleji és a 2017-es áprilisi eredményekkel összehasonlítva azt láthatjuk, hogy a magyarországi felnőttek vallásossága lényegében nem változott szignifikánsan. A kérdezettek bő hetede egyháza tanítása mentén igyekszik megélni vallásosságát, és a felnőttek valamivel több mint fele vallásos ugyan, de transzcendencia iránti igényeit inkább a „maga módján” éli meg. Nem vallásosnak mindössze a hazai felnőtt lakosság 27,1 százaléka tekinthető. A Nem tudja/Nem válaszol opciót alig néhány fő választotta, ami azt sejteti, hogy bár vannak vallásosságukban bizonytalanok, az emberek többsége kialakít valamilyen viszonyt a vallással, akár úgy, hogy egy adott felekezet tanításait kezdi követni, akár úgy, hogy alternatív utakat keres transzcendencia iránti igényének kielégítésére, vagy úgy, hogy kategorikusan elutasítja azt.

Amennyiben 10-es skálán próbáljuk kifejezni a magyar felnőttek önmaguk vallásosságáról alkotott képet, egyfelől jól megfigyelhető egy erős „középre” húzás, ami egy biztonságosnak érzett „se ide, se oda nem állok” hozzáállást mutat a társadalom ötödétől. Jól látható, hogy a kérdezettek másik bő ötöde, 21,5 százaléka az „egyáltalán nem vallásos” kategóriába került. Ennek a kiugró értéknek az oka, hogy azoknak, akik az előző kérdésre szintén az „egyáltalán nem vallásos/nem hívő” kategóriát választották, nem tettük fel ezt a kérdést, hanem azonos válaszukat átemeltük ebbe a kategóriába. Így elmondható, hogy a kérdezettek 38,6 százaléka a középnek érzett ötös értéktől lefelé, az inkább kevésbé vallásosak táborába tartozik, ellenben éppen 41,3 százalékuk 6 és 10-es közti választ adott, ők tehát az inkább vallásosak táborát erősítik. További érdekesség, hogy a 9-es kategóriát csak rendkívül kevesek választották. Ennek oka az lehet, hogy azok, akik már ilyen szinten érzik magukat vallásosnak, kevésbé bizonytalanok hitükben, és vélhetően sokan inkább a 10-es opciót választották.

A vallásosság komplexitását jól mutatja, hogy bár a kérdezettek bő ötöde egyáltalán nem tekinti magát sem vallásosnak, sem hívőnek, kategorikusan mindössze 3,3 százalékuk válaszolta a kérdésünkre azt, hogy nem hisz „Istenben”, tehát számára a kérdés irreleváns. A középre húzás e kérdés esetében is megfigyelhető, kisebb mértékben, mint az előbbi kérdés kapcsán. Mindemellett a magyar felnőttek bő negyede számára egyenesen nagyon fontos „Isten”. Ha a „nem hisz istenben” választ elfogadjuk annak, hogy a kérdezettek számára egyáltalán nem fontos az „Isten”, úgy 30,2 százalékuk adott a középnek érzett érték alatti, 0 és 4 közötti választ, 54,3 százalékuk számára azonban inkább fontos az „Isten”.

Vallásosság 10-es skálán mérve, amelyen az 1-es jelentése, hogy egyáltalán nem vallásos/nem hívő, a 10-es jelentése pedig, hogy nagyon vallásos/nagyon hívő? (átlag)

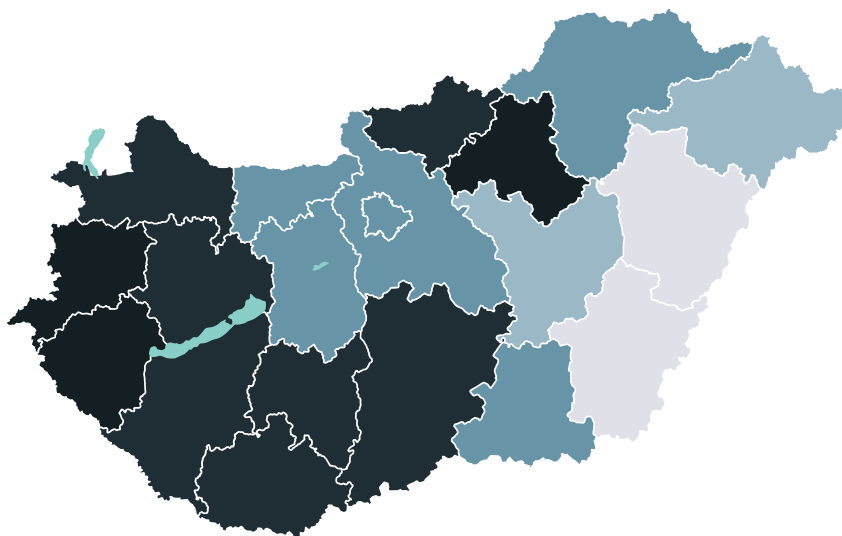

5.2. Egyházi kötődés

A népszámlálások során utoljára 2001-ben tették fel úgy a felekezeti hovatartozást firtató kérdést, hogy nem az érzületre, hanem a konkrét keresztségre, regisztrációra kérdeztek rá. Mi kétféleképpen tettük föl a kérdést. Amennyiben a 2001-es népszámlálásnak megfelelően vizsgáljuk a felnőtt társadalom felekezeti hovatartozását, úgy olybá tűnik, hogy 2001 óta mérsékelten emelkedett azok

aránya, akiket valamely egyházba beavattak, megkereszteltek. A katolikusnak és evangélikusnak kereszteltek aránya lényegében nem változott, ellenben kiugróan nőtt a református egyháztagnak aránya. Ezzel együtt csökkent azoké, akik úgy vallottak, hogy egyáltalán nem részesültek keresztségben, sem bármilyen más beavatásban.

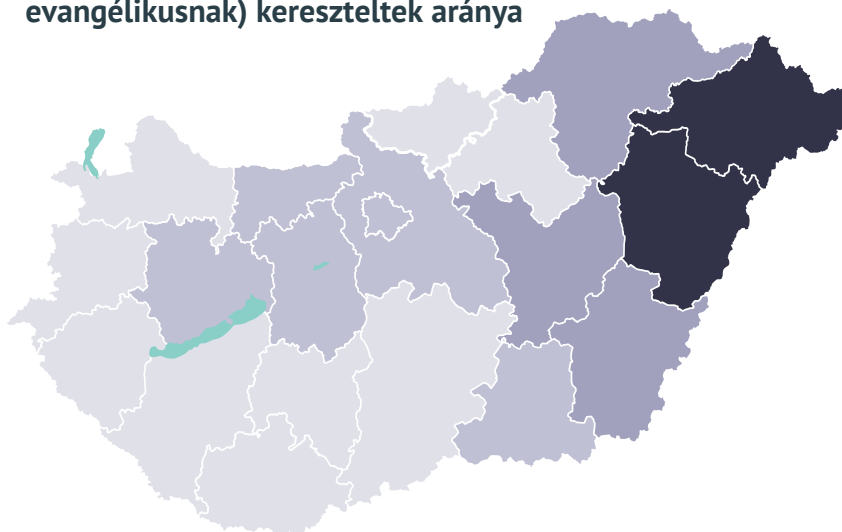
Katolikusnak kereszteltek aránya

A százalékok kategóriánként

- 5. kategória: 80–91%
- 4. kategória: 68–79%
- 3. kategória: 56–67%
- 2. kategória: 44–55%
- 1. kategória: 32–43%

Protestánsnak (reformátusnak vagy evangélikusnak) kereszteltek aránya

A százalékok kategóriánként

- 5. kategória: 45–53%
- 4. kategória: 36–44%
- 3. kategória: 27–35%
- 2. kategória: 18–26%
- 1. kategória: 9–17%

Csökkent viszont a vallásos népesség aránya a 2011-es népszámlálás óta, amennyiben a vallásos érzületet vesszük alapul, azaz azt kérdezzük, hogy a válaszadók melyik felekezethez tartozónak érzik magukat. A kérdés legnagyobb „vesztesének” a katolikus felekezetek tűnnek, 53,5-ről 48,4 százalékra csökkent a magukat idetartozónak érzők aránya. Hibahatáron belül csökkent a magukat evangélikus felekezethez tartozónak vélők aránya is. Ellenben nőtt a magukat reformátusnak tartók számaránya, továbbá megerősödni látszanak a kisebb hazai felekezetek is, a magukat ezekhez kapcsolódónak tartók aránya 2,3-ról 5,4-re nőtt. Mindazonáltal összességében nőtt azok aránya is, akik magukat egyáltalán nem tekintik egyházhoz, felekezethez kötődőnek.

A mintába került felnőttek bő hatoda rendszeresen, másik hatoda alkalmanként adakozik valamely egyháznak, néhányan pedig egyszer megtették ezt a felmérést megelőző egy évben. Közel tizedük korábban támogatta valamelyik egyházat, felekezetet, ám ezt a szokását a kutatás megelőző egy évben nem gyakorolta. Külön megemlítendőek még azok, akik bár nem adakoztak anyagilag, ám szja vonatkozó egy százalékukat felajánlották: a kérdezettek közel tizede.

Rendszeresen végez önkéntes munkát valamely egyház, felekezet számára a kérdezettek 6,7 százaléka, valamivel nagyobb arányuk rendszertelenül, de egynél többször is megtette már ezt a kérdezést megelőző egy évben, páran pedig egy ilyen alkalomra emlékeztek. Túlnyomó többségük azonban nem végzett egyházi önkéntes tevékenységet.

5.3. Vallási rituálék gyakorlása

A hazai felnőtt lakosság bő tizede jár hetente templomba, vallási szertartásra. De relatíve sűrűn, rendszeresen, azaz legalább havonta a kérdezettek ötöde. Soha nem teszi ezt a kérdezettek 39,8 százaléka.

Bár a lakosság többsége csak ritkán jár vallási szertartásra, ima és imaszerű meditáció végzése terén a társadalom két véglet között szóródik. Egyfelől meghatározható egy alapvetően imádságos és/vagy spirituálisan elmélyülő réteg: a társadalom bő harmada naponta vagy hetente többször imádkozik, meditál, de legalább havi szinten több mint 55,7 százalék. Érthető módon viszonylag kevesen vannak, akik ennél ritkábban ugyan, de olykor mégis imádkoznak, tekintve, hogy

ez olyan vallási szokás, ami a legtöbbször életében vagy jelen van, és akkor relatíve sűrűn teszik, vagy nincs, és akkor egyáltalán nem is látják értelmét. Így a másik nagy végletet azok alkotják, akik soha nem imádkoznak.

5.4. Vallási ismeretek felhalmozása

A kérdezettek túlnyomó többsége jár vagy járt hittanra, vallástanra, illetve olyan képzésre, ahol vallási témákról tanult. Jelenleg csak 2,3 százalék jár. Gondolhatnánk, hogy ők vélhetően többségében a fiatalok, de a jelenleg járók átlagos életkora 42 év, és mindössze harmaduk tartozik a 18–29 éves, legfiatalabb korcsoportba, másik harmaduk 30–49 éves, bő ötödük 50–64 éves, 14,6 százalékuk 65 év fölötti.

A teljes felnőtt társadalom éppen harmada olvassa „saját egyháza” műveit, szűk ötödük más egyházakét is. Értelemszerűen főleg a magukat egyházián vallásosnak tartók azok, akik kiemelkedő arányban olvassák saját egyházuk szent írásait (82,5 százalékuk), de még a magukat egyáltalán nem vallásosnak tartók 16,5 százaléka is olvassa „saját egyháza” szent iratait. Más egyházak műveit az egyházián vallásosak bő harmada olvassa, viszont az egyáltalán nem vallásosak 16,5 százaléka is megteszi ezt.

A három nagy keresztény felekezetbe kereszteltek bő fele olvassa saját egyháza szent írásait (a különbség egyházanként elenyésző), és 29-30 százalékuk olvassa más egyházakét is. Ellenben azoknak, akik a három legnagyobb keresztény felekezet tagjainak érzik magukat jelenleg, egyaránt 55,3-57,1 százaléka olvassa saját egyháza műveit és 28,1-32,7 százalékuk más egyházak tanait.

Más forrásból a kérdezettek szűk harmada tájékozódik teológiai témákban, szűk ötödük ezoterikus témákban. Itt is igaz, hogy a mind vallásosabbak mind inkább tájékozódnak vallási témákban (64,8 százalékuk), ezoterikus témákról azonban főleg a „maguk módján” vallásosak tanulnak (40,9 százalékuk).

Felekezet szerint vallási témákban a három legnagyobb keresztény felekezetbe kereszteltek 45,9-47,4 százaléka tájékozódik. Ezoterikus témákról a katolikusnak és reformátusnak kereszteltek 35,3, illetve 34,7 százaléka, az evangélikusoknak 38,4 százaléka olvas.

5.5. Vallási élmények megléte

A kérdezettek bő nyolcada jár most is valamilyen egyházi közösségbe, mozgalomba vagy társaságba, ötödük pedig korábban járt. Mindazonáltal a kérdezettek kétharmada soha nem tett ilyet. Értelemszerűen főleg a magukat egyházián vallásosnak vallók kiugró arányban járnak most is ilyen közösségbe: 41,9 százalékuk. A katolikusnak kereszteltek 12,3, a reformátusok 15,4, az evangélikusok 17 százaléka válaszolt úgy, hogy most is jár.

A kérdezettek 43,4 százalékának volt már olyan vallási élménye, amely révén közelebb került a saját vallásához vagy Istenhez. Több mint felük, 56 százalékuk érzi úgy, hogy a vallás vigaszt képes nyújtani a gondok, bajok idején.

5.6. Hit vallási tételekben

Jelentősen megosztja a magyar felnőtt társadalmat az a kérdés, vajon van-e olyan vallás, amelynek tanaival azonosulni lehet. Több mint felük hiszi, hogy van legalább egy vagy több ilyen vallás, ám határozottabb vallási elköteleződésről 40,2 százalékuk számolt be, szerintük mindössze egy ilyen vallás létezik. 13,9 százalékuk szerint több is, ám 41,7 százalék vallja, hogy egy olyan vallás sincs, amelynek tanításaival ők azonosulni tudnának.

Leginkább a katolikus tanítással tudnak azonosulni a kérdezettek, ám kiemelkedő, hogy akik szerint több vallás tanítása is elfogadható, azok kiugróan nagy aránya elfogadja a református, illetve evangélikus tanokat is. A kultúránkhoz képest eltérő vallások közül a buddhizmus tekinthető még favoritnak. Bár a magyar népesség mindössze 6,6 százaléka fogadja el, és a kizárólag egy vallást elfogadóknak csak 5,7 százaléka jelölte meg a buddhizmust, azoknak, akik több vallás tanításával is azonosulni tudnak, bő harmada jelölte meg ezt a vallást is.

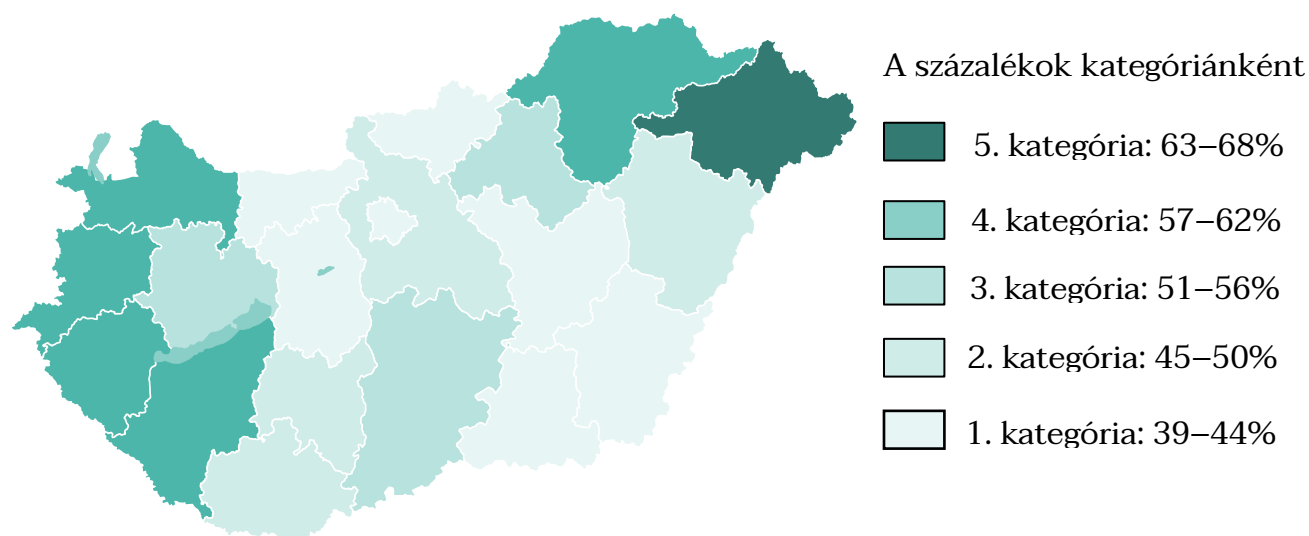
A hazai felnőtt lakosság bő kétharmada hisz Istenben, közel felük határozott hittel bír efelől, továbbá még éppen több mint felük hiszi Jézus feltámadását és a Szentháromság létezését is. A túlvilági életben már csak 45, a csodákban 42,4, a reinkarnációban 39,1, a horoszkópban 24,6, a jóslásban 16,1, a mágiában 11,4 százalék hisz inkább vagy határozottan.

Érdekes, hogy azoknak, akik az egyházuk tanítása szerint tekintik magukat vallásosnak, és felekezet szerint katolikusnak, evangélikusnak vagy reformátusnak érzik magukat, közel száz százaléka hiszi Isten létét, ám a Szentháromság létében a magukat egyházasan vallásos katolikusnak tartók 6,6 százaléka, a reformátusok 13,9, az evangélikusok 4,1 százaléka NEM hisz, Jézus feltámadásában pedig a katolikusok 5,1, a reformátusok 6,2, az evangélikusok 2,7 százaléka NEM hisz.

5.7. A vallás által előírt értékekhez és normákhoz igazodás

A teljes minta 48,6 százaléka törekszik valamilyen mértékben arra, hogy egy adott vallás tanításait kövesse, 14,4 százalék teljes mértékben, bő harmaduk valamelyest, ám 49,3 százaléknak ez kevésbé fontos.

Törekvés a vallás és egyház tanításai szerinti életre (akik többnyire vagy teljes mértékben törekszenek rá)

Ezzel részben összefüggésben idekiváncozik az ún. Projekt 28 című kutatássorozatunk 2019-es hullámának¹ kérdése, amelyben azzal kapcsolatban tudakozódtunk a lakosságtól, vajon „Európának meg kellene őriznie keresztény kultúráját, hagyományait, vagy inkább olyan világi kultúrát támogatnia, amely túllép a keresztény hagyományokon?” Az európai keresztény kultúra és

¹ A telefonos kérdőíves közvélemény-kutatást 2019. január 7. és március 31. között vettük fel Magyarországon, amelynek során 1026, véletlenszerűen kiválasztott felnőtt korú személy véleményét kérdeztük meg különböző közéleti, gazdasági és értékrendi tematikában.

hagyományok megőrzését a lakosság túlnyomó többsége (79,1 százaléka) előbbre valónak tartotta, mint azt az elképzelést, hogy ezeket a tradíciókat egy világi kultúra felé történő elmozdulás révén kellene meghaladni. Azaz a magyar társadalomra jellemző egyfajta kultúrkereszténység, ami a hagyományainkban, szokásainkban, ünnepeinkben napjainkig megfigyelhető, és amihez a társadalom jelentős többsége ragaszkodik, annak ellenére is, hogy ennél kisebb a hitüket rendszeresen gyakoroló keresztények aránya.

5.8. Egyházak megítélése

Főleg szociális tartalmakról fogadják el a kérdezettek az egyházi álláspontot, véleményt, erre utal az, hogy a hazai felnőtt lakosság közel háromnegyede elfogadja, amikor az egyház a szegénységről mondja el a véleményét. Viszonylag elfogadott az is, hogy a terrorizmusról alkosson véleményt és hangoztassa azt, ám csak bő harmaduk fogadja el, amikor a közbeszédéről (a média stílusáról, tartalmáról), vagy épp a széles körben az ember magánügyének tartott abortusz kérdésében mondanak véleményt az egyházak. A legnagyobb arányban a politikai vélemény kinyilvánítását tartják helytelennek a kérdezettek.

5.9. A vallásosság típusai a glocki dimenziók tükrében

Ebben a fejezetben először a templomba járás, az imádkozás gyakorisága, illetve az istenhit változásán keresztül mutatjuk be a vallásosság alakulását jellemző, alapvető tendenciákat, majd pedig a korábbi megfontolásokhoz igazodva, a vallásosság különböző típusainak tükrében elemezzük a vallás más dimenzióit, konkrétan a vallásos ismereteket, illetve a vallási élményt.

5.9.1. A vallásosság trendjeinek alakulása

Először szeretnénk bemutatni a vallásosság különböző dimenzióinak alakulását, felhasználva a korábbi kutatások (EVS, ESS) eredményeit. Vizsgálataink fókuszába a templomba járás és imádkozás gyakorisága, illetve az istenhit kerül.

A rendszerváltás óta a legalább havi szinten templomba járók aránya folyamatosan csökkent. Az 1990–93-as 23 százalékról 2014-re 15 százalékra esett vissza. A mostani kutatásunk szerint azonban az elmúlt három évben nyolc

százalékpontos emelkedés következett be, amely ekvivalens a 90-es évek elején felvett értékkel.

A legalább havi rendszerességgel imádkozók arányának alakulását megvizsgálva, a templomba járókéhoz hasonló tendencia figyelhető meg. 2002 és 2014 között hét százalékponttal esett a legalább havi szinten imádkozók aránya. A 2017-es adatfelvétel annyiban rendhagyó, hogy nem pusztán az imádkozás gyakoriságát kérdeztük a válaszadóktól, hanem hogy „Milyen gyakran szokott Ön imádkozni, meditálni, vagy más hasonlót tenni?” Vagyis a 2014-es és a 2017-es minta közti differenciát vélhetően nem az imádkozás drasztikus növekedésével lehet magyarázni (bár a templomba járás arányának növekedése akár együtt járhat ezzel is), hanem hogy közel 20-30 százalék lehet azoknak a társadalmon belüli aránya, akik az individuális vallásgyakorlatot az imától eltérő „rituális cselekvés” keretében, például meditálással valósítják meg.

A vallásosság másik két indikátorának alakulásával szemben az istenhit a rendszerváltás óta folyamatosan növekszik. A 90-es évek elején Magyarországon a megkérdezettek 65 százaléka válaszolta az, hogy hisz Istenben, a 2017-es kutatásunk szerint pedig már 73 százalék, aki saját bevallása szerint teljes mértékben vagy inkább hisz. Ez ismételten megerősíti azt a hipotézist, amely szerint egyre nagyobb azoknak a számaránya, akik a hit valamelyik dimenziója szerint vallásosnak tekinthetők.

5.9.2. A vallásosság típusai

A vallásosság tipologizálásánál, a szakirodalomra támaszkodva, abból az előfeltevésekből indultunk ki, hogy Magyarországon a keresztény egyházak dogmatikája és doxatikus rendszere a legmeghatározóbb. Így három fő elvi kategóriát különböztettünk meg: a keresztényt, az individualizáltat és azokat, akik elutasítók a vallással szemben.

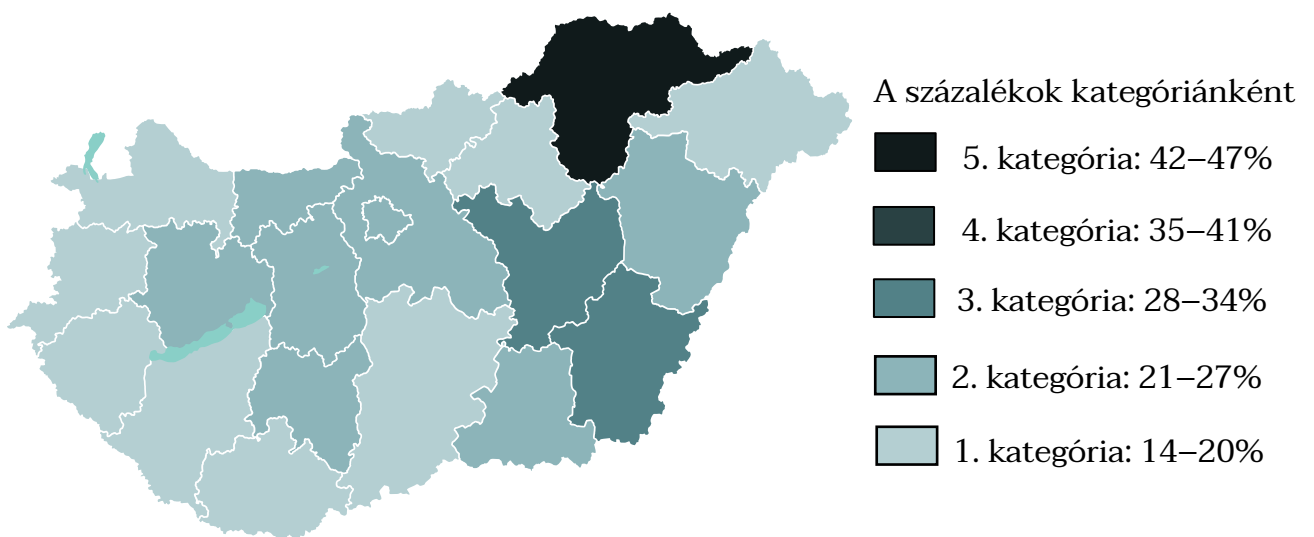
Prekonceptiónk szerint a vallásosság legelemibb dimenziója bizonyos hittételek elfogadása, így ezt vettük kiindulópontnak a típusalkotás megkezdésekor. A kérdőívben kilenc hitelmet vizsgáltunk: Isten, lélekvándorlás, túlvilági élet, csodák, horoszkóp, Szentháromság, Jézus feltámadása, mágia, jóslás. Ezek közül öt kapcsolódik szorosan a keresztény hitrendszerhez (Isten, túlvilági élet, csodák, Szentháromság, Jézus feltámadása), amelyek közül végül hármat használtunk fel az

elemzéseinkhez, mivel egyrészt mind a túlvilági élet, mind pedig a csodák szemantikailag túlterhelt terminusok, másrészt az eltérő vallások teológiai álláspontjai sem egységesek ezekkel kapcsolatban. A nem keresztény hitek közül a mágia, a jóslás, és a horoszkóp vizsgálata mellett döntöttünk, egyrészt azért, mert ezek tisztán „ezoterikus” tanok, és egyik világvallás kánonjába sem tartoznak, másrészt pedig azért, mert a lélekvándorlás fogalmát gyakran összemoszák a túlvilági élettel. (Rosta 2011)

A három keresztény és három ezoterikus hittétel felhasználásával öt kategóriát hoztunk létre. Az elsőbe azok tartoznak, akik mind a három keresztény hitelben hisznek, és egyetlen ezoterikus tanban sem. A másodikba azok, akik ugyan csak keresztény tanokban hisznek, azonban nem mind a háromban. A harmadik kategóriába azokat soroltuk, akik csak ezoterikus tételekben hisznek (legalább egyben). A negyedik csoportot azok a válaszadók alkotják, akik, mind a keresztény, mind pedig az ezoterikus elemekből merítve konstruálják meg hitvilágukat. Végezetül az utolsó csoportba azokat soroltuk, akik minden vizsgált hiteltemet elutasítottak.

A válaszokat szemügyre véve megállapítható, hogy a legnagyobb kategóriát a vegyes hitvilágú válaszadók képezik, és 11 százalékponttal alacsonyabb azok aránya, akik mindhárom keresztény tanban hisznek. A megkérdezettek csupán 22 százaléka nem hisz egyetlen vizsgált tételben sem.

A semmiben nem hívők aránya

Ahogy azt már korábban bemutattuk, a vallás belső (a hit dimenzióján belüli) individualizációjának két ideáltipikus változata különíthető el. Az egyik esetben az egyén csupán egyetlen vallás elemeihez kapcsolódva alakítja ki a hitrendszerét, és szelektálja ki azokat, amelyek számára fontosak vagy relevánsak. Az individualizált hit másik típusánál a személy nem kötelezi el magát egyetlen zárt doxatikus rendszer irányába sem, hanem a vallási szabadpiacon a számára vonzó elemek közül barkácsolja össze a saját hitrendszerét. Bár vonzó lehetőség lenne a hitbeli individualizáció két (vagy három, ha a „csak ezoterikus” hívőket külön csoportként kezeljük) formáját szeparáltan a vallás más dimenzióival összefüggésben vizsgálni, azonban hogy vizsgálatunk végén elemezhető számú kategóriát kapjunk, a későbbiekben a hit dimenziójának három individualizációs motívumát (nem hisz minden keresztény tételben, csak ezoterikusban hisz, vegyesen hisz) egyként kezeljük. Eszerint a magyar népesség 46 százaléka individualizált hitvilágú.

A következő lépésben a templomba járás és az imádkozás gyakoriságát mérő kérdésekből két dichotóm változót képeztünk. Mindkét esetben 1-es értéket rendeltünk azokhoz, akik legalább havi szinten végeznek vallásgyakorlatot, és 0-t azokhoz, akik ennél ritkábban vagy egyáltalán nem. A három hitkategóriát ezt követően először a templomba járás, majd pedig az imádkozás dimenzióján keresztül osztottuk további alkategóriákba.

A legnagyobb, a népesség közel egynegyedét magában foglaló kategóriába azok tartoznak, akiknek hitvilága individualizált, és legalább havi rendszerességgel imádkoznak is. Ezt követik azok, akik a vallásgyakorlás egyik dimenziója szerint sem tekinthetőek vallásosnak, azonban hisznek vagy az ezoterikus tanokban, vagy némely keresztény tételben, vagy a kettő keverékében. A harmadik legnagyobb kategóriát (18 százalékos népességen belüli aránnyal) azok alkotják, akik a vizsgált dimenziók egyike szerint sem tekinthetőek vallásosnak. Azok pedig, akik a vallás minden dimenziója szerint vallásosak – mindhárom keresztény tételben és csak abban hisznek, havi rendszerességgel templomba járnak és imádkoznak –, a magyar társadalom 12 százalékát teszik ki.

5.9.3. A vallásosság típusai és a vallásosság szubjektív megítélése

Fontosnak tartottuk megvizsgálni az így kapott kategóriák és a szubjektív vallásosság közötti kapcsolatot. A vallásosság mindhárom dimenziója szerint vallásos személynek tekintik magukat a legvallásosabbak, a 10-es skálán átlagosan 7,8-as értékkel. Őket követik 7,2-es átlagértékkel azok, akik szintén havi rendszerességgel járnak templomba és imádkoznak, azonban hitvilágukat az individualizáció jellemzi. Harmadik helyre (6,5) azok kerültek, akik csak a keresztény hittételekben hisznek, azonban nem járnak templomba és nem imádkoznak havi rendszerességgel. Nem meglepő módon legkevésbé azok tartották magukat vallásosnak, akik egyetlen vizsgált dimenzió szerint sem tekinthetők vallásosnak, azonban átlagosan ők is 2-esre értékelték a saját vallásosságukat. Érdekes viszont, hogy azok, akik csak templomba járnak, de nem imádkoznak, és nem hisznek a vizsgált tételekben, magukat átlagosan a második legkevésbé vallásosnak ítélik meg. Ez részben megerősíti a „belonging without believing” kategóriájának relevanciáját, bár fontos hozzátenni, hogy ebbe a „szélsőséges” csoportba csupán a népesség három ezreléke tartozik. A két változó segítségével jól kivehető és varianciaanalízissel (ANOVA) verifikálható az is, hogy az individualizált hitrendszerűek járnak templomba, de nem imádkoznak, vagy a keresztény hittételekben hisznek, viszont nem járnak templomba, illetve azok, akik semmiben nem hisznek, de a vallásukat mind a templomba járáson, mind pedig az imádkozáson keresztül havi rendszerességgel gyakorolják, szubjektíve ugyanúgy átlagosan 5 körülire értékelik saját vallásosságukat.

5.9.4. A vallásosság típusai és más vallási dimenziók

Az elméleti megfontolásokhoz igazodva fontosnak tartottuk bemutatni a vallásosság létrehozott típusai és más vallási dimenziók közötti összefüggéseket. A vallásos ismeretek glocki dimenzióját két változón keresztül mértük: egyrészt hogy a megkérdezett milyen gyakran olvassa a saját vallása vagy más vallások szent könyveit, kiemelt szövegeit, illetve „szokott-e bármilyen más forrásból vallási, teológiai vagy ezoterikus témákban tájékozódni, tanulni. A vallásosság típusainak tükrében megállapítható, hogy legnagyobb arányban, 83 százalékban a keresztény vallásosság minden dimenziójának megfelelő személyek olvassák a saját vallásuk szent könyveit. Őket követik 74 százalékkal azok, akik bár rendszeresen járnak templomba és imádkoznak is, hitvilágukat vagy több vallás tanaiból konstruálják

meg, vagy nem hisznek minden keresztény hittételben. Harmadik helyen állnak azok, akiknek a hitvilága tisztán a keresztény tanításokból épül fel, azonban a vallásgyakorlás minden válfaját elutasítják. Ezzel szemben legkisebb mértékben (17 százalékban) azok olvassák ezeket a valláshoz kötődő szövegeket, akik a hit egyik vizsgált dimenziója szerint sem tekinthetők vallásosnak. Ehhez hasonló számban jelennek meg azok is, akiket az individualizált hitvilág és a vallásgyakorlás elutasítása jellemez.

A saját és más vallások könyveinek olvasása között egyfajta lineáris kapcsolat ($R= 0,421$) fedezhető fel, vagyis elsősorban azok olvassák más vallások szent könyveit, akik a sajátjukat is. A legkisebb differencia a hit egyik dimenziója szerint sem vallásosak, az individualizált hívők és a csak imádkozók esetén figyelhető meg. Ez annyiban semmiképp sem meglepő, hogy ebben a három esetben nem is egyértelmű, mit takar a „saját vallás” fogalma.

A szent és kiemelt könyvekhez hasonlóan a teológiai szövegek olvasása is legnagyobb mértékben azokra jellemző, akik a keresztény vallásosság minden dimenziójának megfelelnek. Körükben a megkérdezettek kétharmada forgat ilyen típusú szövegeket. Az előző változéhoz hasonlóan őket az individualizált vallásgyakorlók és a keresztény hívők követik, az utolsó helyen azonban nem a vallást elutasítók, hanem a kizárólag templomba járók állnak. Azok, akik a vallás minden vizsgált dimenziója szerint vallástalanok, szignifikánsan magasabb arányban olvasnak teológiai típusú írásokat, mint „szent könyveket”. Ez részben azzal magyarázható, hogy a teológiai szövegek olvasását közel azonos eséllyel növeli a magasabb iskolai végzettség, mint a vallásosság különböző dimenziói. Ezt az állítást egy logisztikus regressziós modellel verifikáltuk, amely szerint a diplomát szerzettek 1,6-szoros eséllyel olvasnak teológia szövegeket. A vallási változók közül csak a havi imádkozás az, amely nagyobb, közel kétszeres eséllyel növeli ezt.

Emellett fontos kiemelni azt is, hogy mind az imádkozó individualizált hívők, mind pedig a tisztán individualizált hitvilágúak nagyobb arányban olvasnak ezoterikus, mint teológiai szövegeket. Vagyis feltételezhető, hogy hitrendszerüket elsősorban nem keresztény, hanem ezoterikus tételekre, ismeretre építik.

Végezetül megvizsgáltuk a vallásosság típusai és a vallási élmény megélése közti összefüggést. Elmondható, hogy a vallásos ismeretek dimenziójához és a vallásosság szubjektív megítéléséhez hasonlóan a rangsor első három helyén a

vallás minden dimenziója szerint vallásosak (86 százalék), az individualizált hívő vallásgyakorlók (77 százalék) és a keresztény tanokban hívő, de a vallásukat nem gyakorlók (69 százalék) állnak. Ezzel szemben a vallásos élmény megléte legkevésbé azokra jellemző, akik vagy egyáltalán nem vallásosak (4 százalék), vagy csak a vallásgyakorlás valamelyik formáját végzik.

Ez részben megerősíti azt a Luckmann-nál tárgyalt hipotézist, hogy a transzcendens tapasztalatokat azok tekintik vallási élménynek, akik a vallás szemantikai rendszerén belül értelmezik azokat. Amiért azonban nem verifikálhatjuk ezt maradéktalanul, az az, hogy adatainkból nem derül ki egyértelműen, mekkora azok aránya, akik valamilyen vallási élmény hatására „tértek meg”. Bár erre vonatkozó adat más kutatásokban sem elérhető, az EVS adatai alapján elmondhatjuk, hogy körülbelül 2 százalék (EVS 2008) azok aránya, akik 12 éves korukban egyáltalán nem gyakorolták a vallásukat, most azonban igen. Vagyis – ha feltételezzük is, hogy minden személy vallási élmény hatására tért meg – nagy magabiztossággal állíthatjuk, hogy elsősorban azok értelmezik transzcendens tapasztalataikat vallási élményként, akik mind hitvilágukat, mind pedig rituális cselekvéseiket tekintve vallásosak.

Felhasznált irodalom

Durkheim E. (2002): *A vallási élet elemi formái*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Glock C. Y – Stark R. (1965): *Religion and Society in Tension*. Rand McNally & Co., Chicago.

Luckmann T. (1996): A láthatatlan vallás. A vallás fenomenológiája. *Lettre*, 23. szám, 1996/tél.

Luhmann N. (1999): *Látom azt, amit te nem látsz*. Osiris, Budapest.

Rosta G. (2011): Vallásosság a mai Magyarországon. *Vigilia*, 76. (10.)

Weber M. (2007): *A világvallások gazdasági etikája*. Gondolat Kiadó, Budapest.